GESCHIEDENIS VAN DE NEDERLANDSCHE BOVENWINDSCHE EILANDEN IN DE 18DE EEUW

DOOR

PROF. DR. L. KNAPPERT

HOOFDSTUK V

KERK EN SCHOOL

§ 1. Ter inleiding. — § 2. De gereformeerde godsdienst bevoorrecht. Groote verdraagzaamheid. — § 3. De predikanten en priesters op St. Eustatius. — § 4. De predikanten en priesters op St. Maarten en Saba. — § 5. De geref. predikanten op de Deensche eilanden. — § 6. Vacature. Oproeping. Uitzending. — § 7. De tractementsregeling. — § 8. Bevestiging en intrede. — § 9. De kerkeraad. Kerkzegel van St. Eustatius. — § 10. De schoolmeester-koster-voorzanger. — § 11. Eilanders op studie in patria. — § 12. De gemeenteleden. — § 13. De preek. De taal. — § 14. De doopsbediening. Doopboeken. Huisdoop. — § 15. De huwelijksluiting. De proclamaties. — § 16. Het ouderconsent. — § 17. Huwelijken met vreemdelingen. Gemengde huwelijken. — § 18. Huwelijk op naburige eilanden. Overtrouw. — § 19. Diakenen en hun werk. — § 20. Briefwisseling met Heeren X en classis. — § 21. Leertuchtproces tegen ds. Runnels. — § 22. Kerkgeschil op St. Kruis. — § 23. Het kerkgebouw. — § 24. Het kerkhof. — § 25. De pastorie.

§ 1. In de vorige hoofdstukken hebben wij van de predikanten bericht gegeven, voorzoover zij hunne plaats innamen in de algemeene geschiedenis onzer eilanden; ook hebben wij van enkelen melding gemaakt in verband met de slavenbekeering. Er is ons in dit hoofdstuk aan gelegen den toestand van kerk en school opzettelijk te beschouwen. De vaderen hebben naar de overzeesche gewesten hunne zeden en gewoonten, hun instellingen, bestuur en rechtspraak overgebracht; ook hunne taal natuurlijk, maar dit als bij ongeluk en zonder het spreken ervan onder de inlandsche volken ook maar eenigszins te bevorderen, al zijn er gelukkige uitzonderingen; het ligt derhalve voor de hand, dat zij ook hun kerk- en schoolwezen overplantten, zoodat wij den vaderland-schen kerkdienst overal terugvinden, slechts met de wijzigingen, die hij van de andersoortige omgeving noodzakelijk moest onder-

gaan. Wij behandelen in dit hoofdstuk achtereenvolgens de kerkelijke personen, de kerkelijke handelingen en de kerkelijke gebouwen. Dat wij kerk en school onder één hoofd brengen, behoeft geene rechtvaardiging: de school diende kerkelijke belangen en stond onder kerkelijk toezicht.

§ 2. In de statuten van Batavia, afgekondigd onder G. G. Ant. van Diemen 1 Juli 1642, luidt de tweede titel: „Binnen voorschrevene landpalen zal geen andere godsdienst of religie gepleegd veel min geleerd of voortgeplant worden, 't zij in het heimelijk of openbaar, dan de gereformeerde christelijke religie gelijk die in de publieke kerken van de Vereenigde Nederlanden geleerd wordt”. In eene gelijksoortige verordening, het Reglement voor de Bewindhebbers der W. Indische Compagnie, 26 April 1634, art. 3 vinden wij echter deze bijvoeging: „zonder dat men nogthans, die van ander gevoelen zou mogen wezen, in zijne conscientie zal bezwaren of deswegens eenige moeite aandoen of laten geschieden, ten ware bij denzelven een publiek schandaal werde gegeven, strafbaar bij de magistraten”. Hofstede, deze bepaling vermeldende, merkt terecht op dat „er geen reden is uit te denken, waarom men de conscientie in het Oost meer dan het West zou bezwaard hebben” ¹⁾ en zoo is het ook. Doch wij hebben hier alleen op „het” West te letten. Juist als in patria was de gereformeerde kerk ook in West-Indië de bevoorrechte, haar leer mocht alleen verkondigd, haar liturgie gebruikt, haar kerkorde moest gevolgd worden en, dat alle andere godsdiensten en kerken er verboden waren, mocht men bij officiële gelegenheden gaarne nog eens onderstrepen. Toen in 1686 H. H. Mog. besloten, dat de kolonie Suriname zou gesteld worden onder opzicht van de Sociëteit, die Bewindhebbers met Amsterdam en den Heer Aerssen van Sommelsdijk, ieder voor een derde part, hadden aangegaan, waren die van Zeeland daar vóór geweest „mits dat geen personen hier te lande of aldaer in Suriname souden worden toegelaten tot eenige directie of bewindt van de voorschreve colonie, die professie souden doen van den paepschen godsdienst” ²⁾.

Aan dat bekleeden van openbare ambten alleen door gereformeerden heeft men vastgehouden, voor het overige was men op het geduldig papier der plakaten ook nog streng genoeg, maar in de practijk gemeenlijk verdraagzaam. De omstandigheden leidden daar van zelve toe; ook werd de blik door het reizen over de wijde wateren allicht wat ruimer. Op onze eilanden nu waren kerk

¹⁾ P. Hofstede, *Oost-Indische kerkzaken*, 1779, I 15.

²⁾ *Groot Placcaat Boek* IV 340. Wiltens, *Kerkelijk Plakaatboek*, 1722, blz. 637.

en school naar wet en regel gereformeerd; zelfs zullen wij van een leertuchtgeding tegen een presbyteriaansch predikant op St. Maarten moeten kennis nemen; de practijk echter was gematigd en van godsdiensttwisten hooren wij op deze overigens twistzieke eilanden weinig of niet. De Joden hebben het er goed; roomsche priesters bedienen er den doop zelfs aan gereformeerde kindertjes; zoo doen ook episcopaalsche en presbyteriaansche predikanten, die tevens bij vacatures huwelijken inzegenen; de lutherschen hebben op St. Eustatius eene eigen gemeente; gereformeerde predikanten doen veilig dienst op de Deensche Antillen, waar ook, zagen wij, de zending der Hernhutters bescherming vond; slechts hebben de gouverneur a.i. J. Runnels in 1788 en gouverneur P. A. Godin in de volgende jaren de wesleyaansche zending op St. Eustatius bestreden, zonder de stichting van gemeenten te kunnen tegenhouden. Op St. Maarten was aanraking met het roomsch katholicisme van het Fransche gedeelte; af en toe hoort men van compagniesdienaren, die tot de R. K. kerk zouden behoord hebben.

§ 3. Wij geven eerst de predikantenlijsten, van de gereformeerde en andere dienaren op de Bovenwindsche en van gereformeerde in dienst der classis Amsterdam op de Deensche eilanden ¹⁾).

I. *St. Eustatius*

1. Gereformeerde kerk

Johannes Osdorpius, Maart 1699 tot † 27 Aug. 1699.

Hij was getrouwd met Maatje Lans ²⁾).

Anthony Kowan, 18 Mei 1701 tot † 20 November 1740.

Hij was getrouwd eerst met Catharina de Geus, daarna met Anna Oyen. Voor het overige verwijzen wij naar het boven over zijn persoon en gezin medegedeelde ³⁾).

George van Essen, van Kleef geboortig volgens de monsterrollen, Februari 1742 tot † 1764. Volgens een later te noemen brief van 18 Juni 1755 was hij een neef van den Amsterdamschen predikant E. Ph. G. van Essen, zoon dus vermoedelijk van diens

¹⁾ Zoo goed mogelijk samengesteld uit de doop- en trouwboeken, voorzoover over, uit de brieven van en aan de betrokkenen in het classicaal en compagnies archief en uit de jaargangen der Boekzaal.

²⁾ *W. I. Gids* 1929, blz. 359.

³⁾ *Aldaar* 1929, blz. 364, 424, 433, 533, 1930, 288. Vos, *Amstels kerkelijk leven*, 1903, fol. 304a heeft alleen: Ant. Covan Eustacha. S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II 404, 1859, noemt alleen zijn naam... Kwaam!

broeder Daniel Theodorus, predt. te Repelen in het vorstendom Meurs. Hij zelf had gestaan in Meyderich onder de classis Duisburg.

Ik heb nergens kunnen vinden of hij getrouwd was.

Rudolf Wildrik, 25 November 1765 tot . . . 1778.

Hij was eerst op Curaçao geweest, waar hij in Augustus 1758 intrede had gedaan naar Gen. 12, 1¹⁾. Vandaar kwam hij in den morgen van 25 November 1765 op St. Eustatius aan „met (zijn dogtertje”²⁾. Hij vroeg ontslag in 1778 en werd in Mei 1785 weder predikant op Curaçao, in 1794 emeritus³⁾. Hij kan dezelfde zijn, die zich 17 September 1750 te Groningen liet inschrijven als te Coevorden geboren⁴⁾.

Conrad Schwierts 17 Mei 1778 tot 7 Juni 1780.

Hij kwam als proponent, geboortig van Bremen, den 4den Juni 1775 uit Amsterdam op St. Maarten aan. De vice-commandeur had hem met zijn eigene bark van St. Eustatius laten halen en bood hem zijn huis aan, totdat de pastorie in orde zou zijn. Hier deed hij intree op 11 Juni naar 1 Cor. 2, 2 en preekte er afscheid op tweeden Paaschdag Maandag 20 April 1778, naar Hand. 20, 31—32⁵⁾. Daarvóór echter, immers 28 Februari, had hij reeds op St. Eustatius gedoopt⁶⁾. Hij deed zijne intrede op dat eiland 17 Mei naar 1 Cor. 1, 23—24 en begint den 30sten een trouwregister⁷⁾. Den 1sten Juni 1780 vroeg hij verlof, doopte nog den 5den en vertrok den 7den zonder van iemand afscheid te nemen. In 1782 ging hij naar Batavia⁸⁾. Nu liet zich 15 Maart 1781 te Harderwijk een Conradus Schwierts, theol. cand. inschrijven⁹⁾. Ik gis dat dit onze Conradus is, die gedurende zijn kort tusschenverblijf in Nederland daar een Nederlandschen graad wilde halen. Hij was getrouwd met Gerarda Weppelman, bij wie hij eene doch-

¹⁾ *Boeksaal* 1759, II 592.

²⁾ *Doopboek* S. E. no. 249 R. A. op datum.

³⁾ S. van Dissel in *Kerkh. Archief* als *boven*, blz. 383 vlg. In *Archief Kerkh.* XXI 135 zeg ik 1793. Maar Mr. B. de Gaaij Fortman was zoo vriendelijk mij er op te wijzen, dat 's mans laatste doopacte is van 19 Juli 1794, *Doopboek* Curaçao, Oud Archief no. 1465.

⁴⁾ *Album Stud. Ac. Gron.* kol. 204. Er woonden in Coevorden velen van dien naam, nog een Rudolf, ook theoloog; een Cyriacus Lancelot, de latere predikant van Hattem in 1754 en weer een Rudolf, jurist die allen in Harderwijk hebben gestudeerd, *Album Stud. Ac. Gelro-Zutph.*, 28 Sept. 1728, kol. 80 a; 12 Sept. 1740, kol. 93a en 1 Juni 1790, kol. 148 a

⁵⁾ *Boeksaal* 1777 I 728 (verlaat) en 1778 II 113.

⁶⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op datum. Schwierts aan classis 27 Mei 1778, Oud class. arch. afd. St. Eust., blz. 34.

⁷⁾ *Brief* als *boven*. *Ondertrouwboek* S. E. no. 254 R. A. op datum.

⁸⁾ Van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenboek*, blz. 391.

⁹⁾ *Album Stud. Ac. Gelro-Zutph.* kol. 139a.

ter had, Anna Margaretha, die hij 20 December 1778 doopte. Als getuigen stonden daar bij Jacob Caspar Metslar, achter wiens naam alleen V. D. M. en zijne vrouw Johanna Petronella Weppelman, zuster dus van juffrouw Schwijs. Voorts Albert Weppelman en zijne vrouw Anna Margaretha van Hemert, naar wie dus de doopeling genoemd is ¹⁾. Ten overvloede herinner ik er nog aan, dat er in 1806 een Conrad Schwijs, theol. doct., als predikant aan de Rio de Berbice staat ²⁾. Kan dat nog de onze zijn?

Johan Hendrik Reneman 30 Jan. 1785 tot † 16 Juni 1787.

Hij kwam als proponent naar St. Maarten, waar hij 24 October 1779 intrede deed naar Genes. 12, 1 ³⁾. Op St. Eustatius, dat hij gedurende de vacature wezenlijk reeds bediend had, deed hij 30 Januari 1785 intrede, na bevestigd te zijn door ds. J. A. Sporon van Curaçao, met handoplegging door P. J. Sporon van St. Jan en R. Brill van St. Maarten. De bevestiger sprak naar Spr. 9, 1—5 „met de levendigste welsprekendheid en niet mindere schrandereheid”, het geheel „eene zeldzame plechtigheid” ⁴⁾. Helaas overleed hij na eene ziekte van 3 dagen reeds 16 Juni 1787 ⁵⁾. Hij was getrouwd met Swaantje Rinkenbergh, den 14den November 1784 doopte hij hun zoon Cornelis Michaël Laurentius ⁶⁾.

Roelof Brill 1 November 1789 tot 11 Mei 1792.

Hij was de zoon van Cornelius, predikant te Simonswold in Oostfriesland sinds 1766; de broeder van Jacobus Cornelius, sinds 1792 predikant te Iderhove in denzelfden coetus; hijzelf was als candidaat door het consistorium te Aurik te Campen cl. Emden geplaatst in 1783, maar nam reeds 10 October 1784 afscheid en vertrok naar St. Maarten ⁷⁾. Vandaar ging hij naar St. Eustatius, waar ds. V. Stauffer hem 1 November 1789 bevestigde, 11 Mei 1792 vroeg hij eervol ontslag ⁸⁾. Zijne vrouw heette Adriana Gibbes, eene zuster van Jan Salomonsz. Gibbes, vice-commandeur van St. Maarten (1784—1789), die als getuige stond bij den doop van Engolina Anna Brill, 16 September 1791 ⁹⁾.

¹⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op 20 Dec. 1778.

²⁾ *Naamregister der predt.*, 's-Grav. 1806, blz. 142.

³⁾ *Boekzaal* 1779 I 61. 418 vlg. 1780 I 240.

⁴⁾ *Boekzaal* 1785 I 600 vlg.

⁵⁾ *Aldaar* 1787 II 357. Kerkeraad S. E. aan classis 20 Juni 1787, oud class. arch. afd. S. E. blz. 51.

⁶⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op datum. Er is een Jan Hendrik Reneman Groninganus, te Groningen 29 Juli 1773 en nog eens 9 Sept. 1777 ingeschreven, *Album Stud. Ac. Gron.* kol. 228 en 232.

⁷⁾ *Naamregister* als boven, blz. 144 vlg. *Boekzaal* 1783 I 510, 635. 1784 II 669.

⁸⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op anno 1789. *Notulen* kerkeraad St. Maarten Solis 27 Mei 1792 sub 1. R. A.

⁹⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op datum.

2. Luthersche kerk

Johannes Simons April 1780 tot Augustus 1782.

Hij kwam van Guntersblum in Rijnhessen, Heeren X benoemden hem 20 Maart 1780 bij de luthersche gemeente op S. Eustatius, in Augustus 1782 aanvaardde hij het ambt a.i. op Curaçao, waar George Heinrich Pfeiffer het zijne had neergelegd, maar overleed reeds 25 Februari 1783 ¹⁾. Hij was getrouwd met Jenny Odmeans, en 13 Maart 1781 werd hun derde dochter Jenny geboren ²⁾.

3. Engelsch Episcopaalsche Kerk.

Robbert Robberts 1754.

Hij was van Cowen in Wales en op St. Christoffel getrouwd met Alice Percival, weduwe van Eduard Beley. Als Engelsch predikant op St. Eustatius wenschte hij naar de Nederlandsche wet te worden overgetrouwd, gelijk dan ook 23 November 1754 geschiedde. Hij was toen 26, zij 48 jaar ³⁾.

Richard Davids 1765.

John Richardson 1774.

John Gordley 1779. 1780. 1785.

Hij was getrouwd met Susanna Sellis. Hun dochter Susanna werd gedoopt 7 Juni 1785 ⁴⁾.

Thomas Nugent 1787. 1788.

John Audain 1789.

4. Roomsche Katholieke Kerk

J. O. Longhlin 1783.

Francisco Remon Mato 1785.

Josefus Alvarez 1790 ⁵⁾.

§ 4.

II. St. Maarten

1. Gereformeerde kerk

Josias Jacques Juli 1739 tot † Mei 1759.

¹⁾ Heeren X aan De Graaf 20 Maart 1780, 112 W. I. C. 75. S. van Dissel in *Kerkh. Archief* als *boven* II 407 en daaruit Loosjes, *Naamlijst* 1925 blz. 305.

²⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op anno 1781 zonder doopdatum.

³⁾ *Ondertrouwboek* S. E. no. 252 R. A. op 18 Aug. 1754, den dag van het eerste gebod.

⁴⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op datum.

⁵⁾ Waarschijnlijk doortrekkend.

Hij stond eerst op Saba ¹⁾.
 Barak Houwink 30 Januari 1763 tot 1774.
 Hij vroeg 28 Augustus 1765 voor Curaçao, maar trok dat ver-
 zoek in. Hij heet „van zijn dienst afgestaan” in 1774 ²⁾.
 Conrad Schuijers 11 Juni 1775 tot 20 April 1778.
 Zie voor hem boven op St. Eustatius.
 Johan Hendrik Reneman 24 Oct. 1779 tot Jan. 1785.
 Zie voor hem boven op St. Eustatius.
 Roelof Brill einde 1784 tot October 1789.
 Zie voor hem boven op St. Eustatius.
 Valentijn Stauffer 1789.
 Hij kwam als proponent ³⁾.

2. Engelsch Presbyteriaansche kerk

John Runnels 1762, rustend 1777.
 Over 's mans leertuchtproces zullen wij hieronder uitvoerig
 handelen. Hij was getrouwd met Aletta Doeke Groebe. Ik ken
 althans drie dochters van hen, Anne Mary, Helena Elisabeth en
 Anna Maria, gedoopt 19 Juni 1771, 6 November 1775 en 7 Juli
 1782 en een zoon John, ged. 30 Maart 1777 ⁴⁾.

3. Roomsche Katholieke kerk

Hypolite, Capucijn 1776 ⁵⁾.

III. Saba

1. Gereformeerde kerk

Josias Jacques 18 November 1736 tot Juni 1739.
 Ds. Kowan had hem met handoplegging bevestigd ⁶⁾.

¹⁾ De oproeping voor een opvolger op St. Maarten in *Boeksaal* 1759 II 286, 1762 I 125. In de laatste wordt de eisch tot prediken in Engelsch ingetrokken. Gelijk ds. Kowan (*boven* III § 12) was ook hij grondbezitter, eigenaar immers van een plantage aan de Pan, die hij 10 October 1754 verkocht aan Richard Hasselt Pzn. *Verkoopbrief*, Secr. akten no. 154. Daarvoor had hij eene plantage in huur gehad van Frank Cuveljé, port. no. 6, fol. 714v.

²⁾ *Boeksaal* 1763 I 96. *Naamregister* als boven, blz. 142. Er is een Baracus Houwink, Westerwollinganus L. A. in *Album Stud. Ac. Gron.* kol. 208 op 20 Dec. 1753.

³⁾ *Boeksaal* 1789 II 65.

⁴⁾ *Dooptboek* S. E. nos 249 en 250 R. A. op data.

⁵⁾ Doortrekkend of van het Fransche gedeelte.

⁶⁾ *Latijnsche brief* van Jacques aan classis 20 Febr. 1737. Oud class. Archief Amst., afd. St. Eust. blz. 14.

2. Engelsch Presbyteriaansche kerk

Hugh Knox 1755. 1758.

Hij was geëxamineerd door het presbyterium te New-York ¹⁾.

§ 5.

IV. *St. Thomas*

1 Gereformeerde kerk

Wigboldus Rasvelt vóór 1730 ²⁾.

Jacobus Swart 1732 tot . . . ³⁾.

Johannes Borm 1737 tot 1743.

Wij leerden hem reeds kennen als den ongenadigen vijand der Hernhutters ⁴⁾. Ik houd hem voor denzelfden, die zich als Johannes Borm van Middelburg, theoloog, te Harderwijk liet inschrijven op 8 April 1732 en 4 October 1734 ⁵⁾.

Johannes Samuel Paldamus 26 Juli 1744 tot † 24 Octob. 1752.

Hij was geboortig van Anhalt—Köthen, te Amsterdam geëxamineerd door ds. W. Schiphout Jan. 1744, naar St. Thomas gegaan en daar 26 Juli 1744 door ds. Racer van St. Kruis bevestigd. Hij overleed 24 October 1752, blijkbaar diep betreurd, want men geeft er bericht van in ongewoon warme bewoordingen ⁶⁾.

J. A. Montenacq 23 December 1753 tot . . .

Op den genoemden dag bevestigde ds. Kneevens van St. Jan hem naar Hand. 10, 33 en dienzelfden dag deed hij intrede naar Jes. 42, 4^b ⁷⁾. Hij leefde althans nog in 1758.

Gerardus Johannes Scheers 1763 tot . . .

Hij kwam als proponent uit ⁸⁾. Misschien dezelfde die zich als Neomagensis, Th., 24 September 1751 te Leiden had laten inschrijven ⁹⁾.

Johan Willem Brandt 1772 tot 1778.

¹⁾ G. van Essen aan classis d.d. St. Eust. 26 Febr. 1756 en 18 Jan. 1758, Oud class. archief Amst. afd. St. Eust. blz. 20—21.

²⁾ Ik noem hem op gezag van Vos, *a. w.* fol. 304a, die louter den naam vermeldt. Hij stond op Curaçao van 1730 tot zijn dood in 1757. Hij moet dan op St. Thomas hebben gestaan vóór 1730.

³⁾ Zijn overeenkomst met den kerkeraad, waarop wij terugkomen, is van 20 Dec. 1731, Oud class. arch. Amsterd. afd. St. Thomas, blz. 1. Hij was van Emden.

⁴⁾ *Boven* III § 16.

⁵⁾ *Album Stud. Ac. Gelro-Zutph.* kol. 83a. 86b.

⁶⁾ *Boeksaal* 1743 II 683. 1753 I 124, 229.

⁷⁾ *Boeksaal* 1754 II 218.

⁸⁾ *Boeksaal* 1764 I 93.

⁹⁾ *Album Stud. Ac. Lugd. Bat.* kol. 1035.

Hij kwam als proponent uit ¹⁾.

Johan Conrad Ludwig Bröfffel 1780 tot 1 Januari 1784.

Zijn vader Johan Dietrich was 40 jaar predikant bij de gereformeerde gemeente te Laga in Lippe ²⁾, hijzelf was school gegaan te Lemgo aan de Bega in datzelfde vorstendom, had de universiteit te Marburg bezocht en was in 1774 naar Bremen gekomen als leeraar in Latijn, Grieksch, Fransch, geschiedenis en aardrijkskunde. Daar had hij summo cum applausu praeparatoir gedaan 2 October 1776 en was toen gevraagd om op St. Kruis onderwijzer te worden ³⁾.

Hij had daar gewoond ten huize van den na te noemen ds. Müller en men had hem, nadat hij ook vaardig in het Nederlandsch geworden was, tot den predikdienst toegelaten. Toen nu ds. Brandt in 1778 zou heengaan, sloeg hij voor Bröfffel te be-roepen, maar, daar het Bremensche examen alleen praeparatoir mocht heeten, moest de arme jonge man terug naar Amsterdam! ⁴⁾ Daar examineerde de classis hem 11 Januari 1780 peremptoir ⁵⁾, waarna hij het ambt op St. Thomas aanvaardde. Hij bekleedde het kort genoeg voor zooveel moeite: 1 Januari 1784 preekte hij afscheid naar Matth. 6, 33a en „heeft den herdersstaf in ons midden neêrgelegd” ⁶⁾.

Franciscus Melchior Verboom 1785 tot . . .

Hij ging als proponent ⁷⁾.

V. St. Kruis

1. Gereformeerde kerk

Hendrik Hendricxs 14 Oct. 1742 tot † 1743.

¹⁾ Boekzaal 1772 II 80.

²⁾ Het geslacht was reeds oud daar. Ik vind op 13 Juni 1676 Arnoldus Ludov. Bröfffel, Detmoldia-Lippiacus, th. in *Album Stud. Ac. Gron.* kol. 114; Jan Diderik Bröfffel Lippiacus, th. 19 Aug. 1728 en Ludov. Bröfffel Lippiacus, th. 19 Aug. 1739 in *Album Stud. Ac. Gelro-Zutph.* kol. 80a en 92a. Vos a.w. fol. 304a heeft alleen den naam en dan nog als Dröfffel.

³⁾ Conrad Iken, theol. doctor aan classis d.d. Bremen 11 April 1776. Oud class. arch. Amst. W. Indië, afd. St. Thomas, blz. 8 (copie get. 5 Febr. 1778). *Getuigschrift* van kerkeraad te Christianstadt op St. Kruis 5 Febr. 1778, *aldaar*, blz. 9. J. C. L. Bröfffel aan classis, St. Kruis, 17 Febr. 1778, *aldaar*, blz. 7 en 10 Febr., *aldaar* blz. 9a.

⁴⁾ Kerkeraad van S. Thomas aan classis 8 April 1779 met extract uit de notulen van 3 en 17 Dec. 1778. *aldaar*, blz. 4a-b.

⁵⁾ Boekzaal 1780 I 76.

⁶⁾ Notulen kerkeraad S. Thomas 4 Jan. 1784, oud class. archief als *boven*, blz. 5. Boekzaal 1785 I 483.

⁷⁾ Boekzaal 1785 II 62.

Hij was met zijn gezin 7 October 1742 aangekomen ¹⁾.

George Frederik Racer 1743 tot....

Hij kwam in 1722 als proponent naar Delden en ging vandaar naar St. Kruis ²⁾.

....Wijngaarden overleden vóór 1756.

....Bakker overleden 1756 ³⁾.

Johannes Lambertus Urbanus Boreel Hofman 11 Dec. 1757 tot † 1766.

Hij was geboren te Paramaribo, als theoloog te Leiden ingeschreven 16 September 1748 ⁴⁾ en had 6 Juni 1757 peremptoir gedaan ⁵⁾. Den 26sten November van dat jaar kwam hij met zijne familie op St. Eustatius aan, preekte er Maandag 28, vertrok 30 verder naar St. Kruis, waar ds. J. A. Montenacq van St. Thomas hem Zondag 11 December bevestigde naar Spr. 8, 24 en hij denzelfden dag intree deed naar 1 Thess. 5, 12—13 ⁶⁾. Den 6den Juni 1763 heet zijn zesjarige dienstdag verstrekken (gerekend dus naar den dag van zijn peremptoir en afvaardiging), den 25sten beriep de gemeente hem opnieuw, zonder verband van tijd en met merkelijke verhooging van salaris. Hij nam het aan en preekte opnieuw intrede 25 September naar Hoogl. 8, 11—12 ⁷⁾. Eind 1766 moet hij overleden zijn ⁸⁾. Zijne vrouw heette Maria Hogestein ⁹⁾.

Johan Willem Theodorus Maas 1769 tot † 1773.

Hij was gekomen als proponent ¹⁰⁾.

Henricus Müller 18 December 1774 tot....

Wij leerden hem reeds kennen ¹¹⁾ en zullen dat nog nader doen als een voortreffelijk pastor. Den 18den December 1774 bevestigde ds. J. W. Brandt hem naar Hebr. 13, 17 en deed hij intrede naar Handd. 26, 18, eene „prachtige en zielroerende preek” ¹²⁾. En reeds van 15 Januari 1775 is zijn eerste brief aan classis ¹³⁾.

¹⁾ *Boekzaal* 1743 I 215 vlg. II 579.

²⁾ Moonen, *Naamketen*, Dev. 1807, blz. 15. *Boekzaal* 1744 I 39.

³⁾ Naar ds. van Essen aan classis 26 Febr. 1756, oud class. archief als *boven* blz. 20: „Ds. Bakker op St. Crux is in den besten bloei zijner jaren overleden, zijn voorganger, ds. Wijngaarden, is hem kort gevolgd”.

⁴⁾ *Album Stud. Ac. Lugd. Bat.* kol. 1022.

⁵⁾ *Boekzaal* 1754 II 684 en 1757 I 576, 692.

⁶⁾ Aldus naar een brief van ds. van Essen aan classis 18 Jan. 1758. *Boekzaal* 1759 II, 145 heeft 11 Dec. 1758. De preek verscheen te Utrecht 1766.

⁷⁾ *Brief* van 28 Sept. 1763 in *Boekzaal* 1764 I 114.

⁸⁾ *Aldaar* 1767 I 691.

⁹⁾ *Dooptboek* S. E. no. 248 R. A. op 9 Dec. 1764.

¹⁰⁾ *Boekzaal* 1770 I 62, 1774 I 366.

¹¹⁾ *Boven* III § 17.

¹²⁾ *Boekzaal* 1775 I 745 vlg.

¹³⁾ Oud class. archief W. Indië, afd. St. Kruis, blz. 1.

Salomon Lette 1777 tot . . .

Hij was gekomen als proponent ¹⁾.

Petrus van Vlierden althans 1784 tot . . .

Hij noemt zich, wanneer hij op St. Eustatius doopt of trouwt, ecclesiastes te St. Kruis ²⁾.

VI. St. Jan

1. Gereformeerde kerk

Jac. Calverlage 28 Juni 1750 tot † 22 Aug. 1751.

Hij was med. doctor en deed 18 Juni 1750 intree naar Jes. 49, 1—3 ³⁾. Hij kan die Jacob van Calverlage zijn, die zich 31 Mei 1740 als Amstelodamensis, med. te Harderwijk liet inschrijven ⁴⁾. Hij overleed na een dienst van slechts ruim een jaar ⁵⁾. Op zijn doorreis naar St. Jan had hij op St. Eustatius gepreekt ⁶⁾.

Johannes Wernerus Kneevens Joh. fil. 1752.

Wij zagen reeds, dat hij 23 December 1753 J. A. Montenacq op St. Thomas bevestigde.

Petrus Faselus Sporon 1783 tot . . .

Hij was uitgekomen als proponent ⁷⁾. Zijne ouders waren Jean Isaac en Susanna Jacomina van Deinse, hijzelf was gedoopt 15 Augustus 1762 ⁸⁾. Wij zagen reeds, dat hij in 1785 mede de hand oplegde aan ds. Reneman.

Voorts vindt men nog namen van predikanten, die korter of langer op St. Eustatius waren en daar den doop bedienden of een preekbeurt waarnamen.

Jacob Casper Metzlar V. D. M. Zie bij C. Schwierts ⁹⁾.

Nicolaas Clay op Anguilla vóór 1779 ¹⁰⁾.

¹⁾ Boekzaal 1777 I 70.

²⁾ Doopboek S. E. no. 250 R. A. op 4 Juli 1788. Ondertrouwboek S. E. no. 254 R. A. op 10 Juli 1788. Ik ken een Petrus van Vlierden, 4 Sept. 1753 als Hattemo Gelrus phil. te Harderwijk ingeschreven, *Album Stud. Ac. Gelro Zutph.* kol. 109. Een anderen of denzelfden als predt. te Varik, 30 Juni 1765 te Waardenburg en Neerrijnen, *Boekzaal* 1765 II 96. Vos *a. w.* fol. 304a heeft alleen den naam als P. V. V. Lierden.

³⁾ Boekzaal 1750 II 133, 777.

⁴⁾ *Alb. Stud. Ac. Gelro Zutph.* kol. 93 a.

⁵⁾ Boekzaal 1752 I 586.

⁶⁾ Ds. van Essen aan classis 27 Oct. 1750, oud cl. archief blz. 16.

⁷⁾ Boekzaal 1783 I 85.

⁸⁾ L. Knappert in *N. Ned. Biogr. Woordbk.* VII 1168.

⁹⁾ Er is een Jacob Casper Metzlar Hulsta Flandrus in *Album Stud. Ac. Ultraj.* 1785 z. d. kol. 176.

¹⁰⁾ *Getuigenis* van Abr. Heyliger Pzn., oud class. archief afd. St. Maarten, blz. 17.

Casparus Weiberg, gereformeerd predikant van Philadelphia, op een doopbewijs van 23 Mei 1784 vermeld ¹⁾).

Jan Anton Glindtkamp, zonder vermelding van standplaats, doopt verscheiden malen op St. Eustatius in 1787 ²⁾).

§ 6. De W. I. Compagnie nam de zorg voor uitzending van predikanten op zich, betaalde een deel van het tractement en beschouwde hen in alles als hare dienaren, maar liet de keuze der Kerk over. Deze droeg al wat daarmede samenhang aan de Deputati ad Res Indicas op, in classis Middelburg sinds 1620, Amsterdam 1621, Delft en Rotterdam 1680 en Hoorn vóór 1667. In Middelburg hadden zij uitgebreide macht en men kan zeggen, dat de gansche behandeling der Oost- en West-Indische zaken in hunne handen ligt, buiten de classis om. In Amsterdam daarentegen hield de classis zelve het heft in handen en de deputaten hadden hare besluiten uit te voeren, aan haar rapport uit te brengen, haar de uit Indië ontvangen brieven en de antwoorden er op vóór te leggen. Aldus bleef de classis in haar geheel op de hoogte. De deputaten van classis Delftland en Schieland zorgden alleen voor de briefwisseling en zonden geen predikanten en zieken-troosters uit. Te Middelburg beriepen de deputaten de predikanten onder approbatie der classis, te Amsterdam beriep de classis ³⁾).

De predikant of proponent, die zich voor den Indischen dienst had aangeboden, moest eene behoorlijke attestatie van leer en leven vertoonen en onderging daarna een examen in de volle classis. Hij moest een voorstel doen en men ondervroeg hem vooral over dogmatiek, apologetiek en tekstuitlegging. Het blijkt niet, dat men ook onderzoek deed naar de kennis van de volken onder wie hij zou arbeiden en van de talen, die hij er spreken moest. Na de opheffing van het Seminarium Indicum van Walaëus in 1632 was er geen bepaalde opleiding meer. Was de candidaat geslaagd en hadden de Heeren hem aangenomen, dan onderteekende hij de formulieren en ontving zijne instructie. Hij moest te water en te lande, onderwegen en vooral ter plaatse zijner bestemming Gods heilig Woord, vervat in de Schriften, prediken, de sacramenten bedienen, een kerkeraad vormen waar hij nog niet was en de gemeente regeeren naar Gods Woord en in overeenstemming met Confessie en Catechismus ⁴⁾. Daarna geschiedde de bevestiging

¹⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op datum.

²⁾ *Doopboek* S. E. no. 250 R. A. op 26 Juni, 4. 29 Juli, 1. 3. Augustus, 9 September.

³⁾ Uitvoerig over de Deputaten C. W. Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, *De gereformeerde kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië*, 1906, blz. 93—118.

⁴⁾ Boetzelaer van Dubbeldam *a. w.*, blz. 289 vlg. geeft den beroepsbrief van cl. Amsterdam van 1636 voor predikanten, blz. 290 vlg. voor proponenten. Reeds bij

met oplegging der handen, te Amsterdam in eene openbare samenkomst der gemeente, te Middelburg in eene vergadering der classis, in tegenwoordigheid van afgevaardigden van Bewindhebberen. Deze laatsten gaven hem eene afzonderlijke instructie mede, waarin zijne verhouding tot de Heeren werd omschreven ¹⁾.

Na deze algemeene opmerkingen bepaal ik de aandacht van den lezer weder bij onze eilanden. Bij het ontstaan eener vacature ging er vooreerst bericht naar patria en de betrokken classis zorgde dan voor eene oproeping in de Boekzaal met vermelding der voorwaarden ²⁾. Middelerwijl zorgde de gemeente zelve zoo goed mogelijk voor de waarneming van den dienst en de vervulling der vacature. Toen ds. C. Schuiers in Juni 1780 St. Eustatius verlaten had, nam ds. Reneman van St. Maarten de ringbeurten waar en ging daarmede ook door tijdens de booze dagen van de algeheele verwoesting door Rodney in Februari 1781, vaak met levensgevaar. De gemeente bood hem als huldeblijk een som van 450 pesos aan en schreef tegelijk aan classis Amsterdam, dat zij hem voor haar eigen predikant begeerde. Zij waren aan zijn leer gewoon en hij was ook stichtelijk van leven ³⁾. Men beriep hem provisioneel voor één jaar en Reneman vroeg aan de classis dit te willen goedkeuren ⁴⁾. Desgelijks toen ds. R. Brill op St. Eustatius in Mei 1792 eervol ontslag kreeg, verzocht de kerkeraad aan dien van St. Maarten, dat ds. V. Stauffer aldaar om de zes weken de vacature mocht waarnemen en de bondszegelen bedienen, welk „minnelijk verzoek”, geteekend door den ouderling Nic. Rode eenparig werd toegestaan ⁵⁾. Op de andere Zondagen las dan gemeenlijk de schoolmeester-koster-voorzanger of een ouderling een preek voor.

Soms kon de vertrekkende predikant nog zelf voor de vervulling der vacature zorgen, zooals ds. Brandt op St. Thomas, die den kerkeraad voorstelde den candidaat Broëffel te beroepen, die dat goedkeurde, waarna 14 dagen later ook de gemeenteleden er hun zegel aan hechtten. De candidaat ging daarna van St. Thomas, waar hij zich reeds bevond, op eigen kosten naar Amsterdam, waar de classis hem het examen afnam. De gemeente be-

Grothe *Archief* VI, 340—346. Verkort bij Vos, *a. w.* fol. 269 *a.* Er zijn nog maar vier groepen, Oost-, West-Indië, Guinea en Moskou, weldra nog vrijwat uitgebreid.

¹⁾ Eene van 1617 der O. I. Comp. bij Boetzelaer *a. w.* blz. 281—287.

²⁾ B.v. voor St. Kruis in *Boekzaal* 1741, II 380.

³⁾ Kerkeraad St. E. aan classis 2 Oct. 1782. *Class. Arch. Amst. W. Indië*, afd. St. E., blz. 37, 38.

⁴⁾ Reneman aan classis 2 April 1783, *aldaar* blz. 41.

⁵⁾ *Notulen* kerkeraad St. Maarten Solis 27 Mei 1792 R. A.

taalde de terugreis, „welke hoope op de spaersaemste wijze zal geschieden”. De heer Arent Vollenhoven te Amsterdam had gezorgd voor de bevestiging door de classis en voor de goedkeuring van Z. M. van Denemarken ¹⁾. Zulke vertrouwensmannen waren natuurlijk noodig. Zoo zien wij 20 December 1731 voor notaris Adr. Baers te Amsterdam compareeren Arent Hasselt en Abraham ten Bosch, kooplieden, last hebbend van de Nederl. Gereformeerde kerk op St. Thomas en Jac. Swart van Emden, gereformeerd predikant. Partijen komen overeen: vrije overtocht voor den dominee op de Juffrouw Geertruid kapitein Herm. Backer, eene benoeming voor zes jaren en verbod om in dien tijd ergens anders te arbeiden ²⁾.

Door het afscheid van ds. Broëffel 1 Januari 1784 — hij preekte toen naar Matth. 6, 33a — was de gemeente op St. Thomas weder herderloos. Op twee kerkeradsvergaderingen, onder voorzitterschap van ds. Henricus Müller, „Eccl. Ref. Belg. St. Crux pastor”, die als consulent optrad, besloot men aan de classis om spoedige voorziening in de vacature te vragen, want ds. Müller stond ook op zijn vertrek, ds. Sporon, te St. Jan beroepen, werd ook voor Kopenhagen genoemd en zou in elk geval een reis maken naar Europa, zoodat het gevaar dreigde, dat de drie Nederlandsch gereformeerde gemeenten op de drie eilanden voor een tijd herderloos zouden zijn ³⁾. Men ziet, hoe door en door Nederlandsch de toestand op deze Deensche eilanden nog was ⁴⁾.

Men kon ook zich zelven aanbieden. Ds. Reneman van St. Maarten vroeg in 1780 aan de classis of zij hem bij Heeren X wilde aanbevelen voor de vacature op Curaçao ⁵⁾. Voor het overige beschouwde men het gansche gebied der handelskerken als één kerkelijk terrein, men gaat van Petersburg naar Berbice of van St. George d'Elmina naar Curaçao. Zoo kreeg ds. van Essen twee beroepen naar Nieuw Engeland „in de provintz van New York”

¹⁾ *Notulen* kerkeraad St. Thomas 3 en 17 Dec. 1778. Class. Arch. Amst. W. Indië, afd. St. Thomas, blz. 4a. Om reis en onkosten te ontgaan had Broëffel voorgesteld, dat de classis de naburige predikanten, van St. Kruis en St. Jan zou committeeren, om het peremptoir af te nemen, Broëffel aan classis 10 Febr. 1778, oud class. arch. Amst. W. Indië afd. S. Thomas, blz. 9 a. Maar de classis, altijd naijverig op haar macht, had dit geweigerd.

²⁾ *Aldaar*, blz. 1.

³⁾ *Notulen* kerkeraad St. Thomas 22 Dec. 1783 en 4 Jan. 1784. Class. Arch. Amst. W.-Indië, afd. St. Thomas, blz. 5.

⁴⁾ Te opmerkelijker dat Anth. Trollope, *The West Indies and the Spanish main* 1860, van dit Hollandsch element op St. Thomas met geen woord rept. Maar hij zegt ook, blz. 235, dat St. Maarten Deensch is!

⁵⁾ J. H. Reneman aan classis 2 Juli 1780, Class. Arch. Amst. W. Indië, afd. St. Maarten, blz. 36.

op zeer aannemelijke voorwaarden ¹⁾). Hij is echter niet gegaan.

§ 7. De tractementsregeling was allerm minst uniform. De Compagnie betaalde gemeenlijk een klein deel, de gemeente had voor de rest te zorgen. Over het gansche gebied onzer handelskerken vinden wij voorts de instelling, dat de predikant inwoonde bij den gouverneur of consul of directeur, of althans zijne woning had in het kasteel of fort, waarmede dan vrije tafel verbonden was. In plaats of bij gebreke daarvan ontving hij dan vaak rantsoen d.w.z. zekere levensmiddelen uit de compagniesmagazijnen. De geschiedenis van ds. Kowan heeft ons reeds geleerd, tot welke moeilijkheden dat leiden kon. Dan was er nog het koersverschil tusschen het vaderlandsch geld en dat in de koloniën, toegezegd was b.v. het tractement in de waarde van patria, de uitbetaling geschiedde in die der kolonie, wat vaak verlies beteekende. Eindelijk kon de uitbetaling lijden onder den onwil of het onvermogen der regeeringspersonen.

Ds. van Essen was benoemd op f 1200 naar de waarde van het Hollandsche geld dus in Hollandsch courant, door de opgezeten en op te brengen, waarbij de Compagnie jaarlijks als *douceur* f 300 zou voegen, voorts vrije woning en alle drie maanden een vat vleesch uit het compagniesmagazijn. Het geharrewar tusschen hem en Ellis over dit laatste hebben wij vermeld ²⁾). Nu hadden de Heeren aan de burgerij, voor die f 1200, eenige „modique lasten” opgelegd t.w. een hoofdgeld. Maar vooreerst waren wel drie kwart der aangeslagenen weigerachtig of slordig in het betalen en ook deugde het cohier niet, waarvoor noodzakelijk een nieuw komen moest ³⁾). Terecht beklagde de predikant zich voorts dat de commandeur a.i. Jasper Ellis hem de betaling van zijn tractement naar de waarde van de uitdrukkelijk genoemde Hollandsche specie had „afgeschlagen”, en hem elk halfjaar maar 68 pes. en 6 sch. gaf, wat een verlies voor hem beteekende van f 120. Men vertelde, dat de raadsheeren een rekest naar Amsterdam hadden gezonden, waarin zij graveerden over de betaling der opgel den naar Hollandschen koers, maar volgens ds. van Essen mankeerde het niet aan het *posse*, maar aan het *velle*. Hij vond het verdrietig voor een man die toch zijn uiterste „devoir” deed, maar trots zijne „repiteerde” verzoekbeden kon hij den achterstand van 100 pesos uit Ellis’ tijd niet betaald krijgen, ook nadat

¹⁾ G. van Essen aan X 21 Nov. 1744, port. no. 6, fol. 300^r. Vergel. L. Knappert, *Schets v. e. gesch. onzer handelskerken*, 1928, blz. 103 vlg.

²⁾ *Boven* IV § 30.

³⁾ Jan de Windt aan X 7 Octob. 1743, port. no. 6, fol. 78v.

hij ootmoedig had verzocht, de betaling alleen aan commandeur Jan Heyliger Pzn. op te dragen ¹⁾.

Wij geven nog eenige tractementscijfers, voorzoover ze te onzer kennis zijn gekomen, eerst van onze eilanden en daarna, ter vergelijking, van enkele andere onzer handelskerken. Ontving ds. Kowan op St. Eustatius nog maar f 800, Van Essen f 1200, op het eind onzer periode was het tractement gestegen tot 374 pesos in het halve jaar d.i. ongeveer f 2000 per jaar ²⁾. Op St. Maarten deed men na den dood van ds. Jacques eene oproeping voor predikanten, die in het Engelsch en Nederlandsch spreken moesten, op 300 pesos en f 200 Hollandsch courant. Toen daarop geene aanbieding volgde, liet men den eisch tot Engelsch spreken vallen en bood 600 pesos met vrije woning, terwijl ds. Houwink beroepen werd op 700 pesos van 48 stuivers ³⁾. Op St. Thomas beriep men in 1731 ds. Swart op 625 pesos in het jaar, in contanten, katoen of suiker naar keuze en vrije woning in het pastoriehuis der roomsche gemeente ⁴⁾. In 1778 was dat voor ds. Broëffel gestegen tot 700 pesos, vrije woning, twee negerinnen en één jongen ⁵⁾. Op St. Kruis beriep men ds. Hendricxs in 1741 op 620 pesos à 48 st., per kwartaal te betalen, vrij wonen en emolumenten voor trouwen en doopen ⁶⁾.

Te Willemstad op Curaçao vind ik in dezen tijd het geringe tractement van f 1040, vrije woning en vier rantsoenen, d.w.z. vergoeding voor tafel, dranken, slavenonderhoud, niet in cijfers uitgedrukt ⁷⁾. Aan de Rio de Berbice vinden wij dat nader gesplitst. Na den dood van ds. Joh. Reyniers 12 September 1765 deed men een oproeping op f 900 's jaars, vrije woning, vrije tafel of f 300 ⁸⁾. Maar tien jaren later zien wij op welke wijze men het aan de Berbice wel zeer moeielijk ambt aantrekkelijk trachtte te maken. Heeren Directeuren der geotroyeerde colonie de Berbice benoemen ds. Jac. Gargon van St. Petersburg ook op f 900 en

¹⁾ Van Essen aan X, 20 Febr. 1742, 29 Juni 1744, 21 Nov. 1744, 6 Mei en 12 Juni 1745, port. no. 5 fol. 524^r, port. no. 6, fol. 199^r, 300 v., 447 en 505 r. Nog in 1756 klaagt hij over deze betaling, als over „een van de reliquiën van Jasper Ellis, nu op Curaçao overleden”, aan X 4 Maart, 1756, port. no. 7, fol. 715.

²⁾ Reneman aan classis 10 Nov. 1783. Class. Arch. Amst. W. Indië, afd. St. E., blz. 45.

³⁾ *Boekzaal* 1759 II 286 en 1762 I 125. Houwink aan ds. Joh. Jac. Kessler 6 Mei 1763, class. arch. afd. St. Maarten, blz. 2. 3. Kessler was in 1749 predikant in de Hoogduitsche taal te Amsterdam geworden, waar hij 1791 overlijden zou, *Kerkelijk register van Amsterd. predikanten*, 1792 blz. 285—288, Bijv. blz. 15. Ik weet niet, of hij afstamde van dien Fredericus Kessler, die in Brazilië en Amsterdam predikant en ook deputaat ad res Indicas geweest is en 1650 overleed. 's Mans portret bij Vos, a. w. teg. fol. 310.

⁴⁾ Class. Arch. Amst. W. Indië, afd. S. Thomas, blz. 1. ⁵⁾ *Aldaar*, blz. 4a.

⁶⁾ *Boekzaal* 1741, II 380. *Aldaar* 1743 II 684 omgezet in Holl. cour. f 1500.

⁷⁾ *Boekzaal* 1766, II 244.

⁸⁾ *Aldaar* 1766 I, 624, II, 125. Zie mijn opstel in *Ned. Arch. Kerkg.* XXIII 29—42.

f 300 tafelgeld, vrije woning, maar voegen er bij drie ankers wijn, één anker brandewijn, twaalf akkers land, het vrije gebruik van een jacht op de rivier en 4 à 6 negers en negerinnen voor roeien en huiswerk, met f 300 tot onderhoud derzelven, vrije overtocht voor het gezin en eindelijk als douceur f 500, zullende deze f 500 strekken in mindering op een som van f 1400, dewelke ds. Gargon reeds op zijne te verdienen gagie van Directeuren ontvangen heeft ¹⁾. Men ziet, dat is vrij gunstig. Vergelijk dat nu weder met de tractementen bij onze gereformeerde gemeenten in Rusland. Petersburg bood in 1770 aan 400 à 450 roebel van 40 st. Holl., dus f 900 met vrije woning in het kerkehuis, bestaande in vier kamers, een keuken en benodigde kelders, dertig vadem brandhout, terwijl voor huisdoop „honorabele erkentenissen” plachten gegeven te worden ²⁾. En vijf jaar later vroeg Archangel na den dood van ds. Egbertus Hoolboom een opvolger op f 900 à f 1000, vrije woning in het pastoriehuis bij de kerk en vrij brand en licht ³⁾. Ten slotte wijs ik op wat wel het maximum zijn zal, Batavia. In het midden der eeuw ontvingen de ordinaris-predikanten daar gagie per maand f 130, huishuur 60, kostgeld 24—19—8, $\frac{1}{2}$ last rijst 36, $\frac{1}{2}$ pond specerijen 2—1—18, 24 pond boter 28—16—0, $1\frac{1}{2}$ vadem brandhout 19—18—0, 12 kannen sec (wijn) 14—14—0, 4 dito Holl. azijn 1—11—8, 2 dito olijfolie 2—14—8, 1 bos of 8 pond waskaarsen 9—18—0, te zamen per maand f 330—13—0, in het jaar f 3967—16—0. De extraordinaris-predikant ontving f 2473—13—0, het weduwenpensioen bedroeg f 617—5—0 ⁴⁾.

§ 8. Bevestiging en intrede verliepen zoo mogelijk naar vaderlandsche wijze. Ds. Sporon van Curaçao bevestigde ds. Reneman op St. Eustatius, terwijl aan de handoplegging twee andere medebroeders „in dit verafgelegen werelt” deelnamen, P. J. Sporon en R. Brill ⁵⁾. Waren zulke broeders er niet — hetgeen meestal het geval was — dan legde de bevestiger alleen de handen op, zooals opzettelijk van ds. Kowan vermeld wordt, toen hij Josias Jacques op Saba bevestigde. En zoo zal ook wel zijn geschied op den dag, dat V. Stauffer van St. Maarten R. Brill op St. Eustatius bevestigde; Racer van St. Kruis Paldamus op St. Thomas; Kneevens van St. Jan Montenacq op St. Thomas; Montenacq Boreel Hofman op St. Kruis; Brandt van St. Thomas Müller op St. Kruis. Menigmaal ook was er zelfs geen bevestiger

¹⁾ *Extract uit Resolutiën* van Heeren Directeuren der Colonie de Berbice d.d. 14 October 1776, liggende ter secretarie der colonie en daarnaar in een brief van ds. Gargon aan classis d.d. 26 Sept. 1778, oud class. archief W. Indië afd. Berbice, blz. 2a.

²⁾ *Boekzaal* 1770 I 445. ³⁾ *Aldaar* 1778 I 478. 1778 II 776. ⁴⁾ *Aldaar* 1754 I 496 vlgg.

⁵⁾ Ds. Reneman aan classis 2 Febr. 1785. Class. Arch. Amst. W. Indië, afd. St. E., blz. 49.

en deed de nieuwgekomene alleen zijne intrede, zooals ds. Schuiers op St. Eustatius, ds. Houwink op St. Maarten, ds. Hendricxs op St. Kruis.

Voorzoover wij naar de ons medegedeelde teksten kunnen oordeelen, waren de sprekers in hunne keuze dikwijls en begrijpelijkerwijze onder den indruk van de verre en vreemde landen, waar zij arbeiden moesten. Ds. Wildrik en Reneman doen beiden intrede naar Genes. 12, 1: De Heer sprak tot Abraham, ga uit uw land, uw maagschap en uw familie naar het land dat ik u wijzen zal. Ds. van Essen naar Jes. 55, 5: Zie, volkeren die gij niet kent zult gij oproepen en volkeren die u niet kenden zullen zich tot u spoeden. Ds. Montenacq naar Jes. 42, 4^b: En verre streken zullen naar Zijn wet uitzien. Ds. Müller naar Hand. 26, 18: Ik verkies u uit het volk en de heidenen tot wie ik u zond, om hun oogen te openen, hen te bekeeren van de duisternis tot het licht en van de macht des Satans tot God. Ds. van Calverlage naar Jes. 49, 1: Hoort kustlanden naar mij, luistert natiën in de verte! Ds. Hendricxs naar Efes 2, 19—22: Dus zijt gij niet meer vreemdelingen en bijwoners maar medeburgers der heiligen en huisgenooten Gods. Niet onaardig is de bevestigingstekst van ds. Kneevens, Hand. 10, 33: Dadelijk heb ik om u gezonden en gij hebt goed gedaan met hier te komen. Nu zijn wij allen in Gods tegenwoordigheid bijeen om aan te hooren alwat U door den Heer bevolen is. Ook de geroemde bevestigingspreek van ds. Sporon naar Spr. 9, 1—5, waar immers Vrouw Wijsheid hare dienaressen uitzendt en allen uitnoodigt: komt, eet van mijn brood en drinkt van den wijn dien ik gemengd heb! Zeer toepasselijk en juist wat de tijdsbepaling aangaat was de afscheidstekst van ds. Schuiers, Hand. 20, 31—32: Waakt dan, bedenkend dat ik drie jaar lang niet opgehouden heb nacht en dag onder tranen ieder van u te vermanen. Allermintst overbodig was de waarschuwing aan de gemeente door ds. Brandt gegeven, toen hij Müller bevestigde, Hebr. 13, 17: Gehoorzaamt uw voorgangers en voegt u naar hen. Zorgt dat zij hun werk met vreugde doen en niet zuchtend, want dat is voor u niet heilzaam. Voor het overige ontbreken de traditioneele teksten niet, noch, naar de homiletische opvatting van den dag, de typologische, zooals de intreetekst van ds. Boreel Hofman, Hoogl. 8, 11—12: Salomo had een wijngaard in Baäl-Hamon ¹⁾.

(Wordt vervolgd)

¹⁾ Vergel. voor die typologie mijn art. over Bernard Sebastiaan Cremer in *N. N. Biogr. Woordenbk.* IV 469.